

Nederlandse Kerstpoëzie

door ELISABETH WIJNANDS

Juist het feest van Christus' geboorte vormde en vormt voor vele dichters een inspiratiebron tot het maken van liederen en verzen, die het kerstgebeuren in zich dragen of tot achtergrond hebben. In een beknopt overzicht wil ik proberen u een indruk te geven van de kerstpoëzie der eeuwen, van de ups en downs, van de typische vormen en verschillen daarvan.

De *middeleeuwen* hebben een schat van geestelijke poëzie nagelaten, meestal gemaakt door dichters van wie de naam niet bekend is. Hier is vooral sprake van volkskunst, die zeer aantrekkelijk, eenvoudig en aanschouwelijk genoemd moet worden. In de meeste middeleeuwse produkten komt geen juiste schildering van personen, toestanden en mileu's voor. Wèl treft een diep begripen en medeleven, hetgeen duidelijk wordt uit het onderstaande fragment dat ik vond in het epos „Vanden Levene ons Heren”:

Elk voghel heeft sinen nest,
Beyde wilt ende tam, daer hi in rest,
Maer de godsone, de heylighe Kerst,¹⁾
Ne weet niet waer hi des eerst nachts rest.

En wat verderop, in het hoofdstuk over de aanbidding der drie koningen, las ik:

Ende offerden daer enen scat:
Mirre, wieroec ende gout.
Si aenbedden tkint menichfout.
Dat kint was god ende here,
Sie weenden van bliscapen sere.

Men noemt als dichter van deze vrije bewerking van het Nieuwe Testament wel de Benedictijner monnik Martijn van Thorout, die ongeveer in de tweede helft van de dertiende eeuw geleefd heeft.

De late middeleeuwen (vijftiende eeuw) noemt men de *rederijkerstijd*. Toen vlocht men in de kerstgedichten de moraal, dat het bij de viering van het Kerstfeest aankomt op de levensvernieuwing. Heel mooi is een gedeelte uit „Kinderen van Eva, laet staen U suchten” (Anna Bijns):

Laet nu den geest nae Bethlem vli ghen;
Siet, hoe deeuwige blijschap daer leyt en weent
Als een ander jonc wichtken inder wiegen.
Op dat hij des viants waen soude doen lieghen,
Heeft hem dalmachtige dus seere vercleent,
Een mensche als wij ghevelescht en gebeent
Heden besneden, een kint van eender weken.

Anna Bijns (1494-1575) was een Zuidnederlandse dichteres van zgn. „refreinen”, waarin een sterk geloof, een sterke persoonlijkheid en een hartstochtelijk verzet tegen de nieuwe leer der Hervorming tot uiting komt. Wij stappen nu over naar de *Gouden* (zeventiende) *Eeuw*, waarin de Renaissance hoogtij vierde. Uit

¹⁾ Kerst = Christus.

deze tijd kies ik voor u gedeelten uit het werk van Joost van den Vondel (1587-1679) en Jacobus Revius (1586-1658), de eerste rooms-katholiek (geworden), de laatste een streng gereformeerd predikant, beiden ver boven hun tijdgenoten uitreikend.

Van Vondel citeer ik enige coupletten van de „Rey der Edelingen” uit zijn treurspel „Gijsbrecht van Aemstel”, welke het sluitstuk vormt van het tweede bedrijf:

Wy edelingen, blij van geest,
Ter kercke gaen op 't hoogste feest
Den eerst geboren heilant groeten,
En knielen voor de kleene voeten
van 't kint, waer voor Herodes vrees:

Het kint waer voor een star verrijst,
Die Wijzen met haer straelen wijst
De donkre plaets van zijn geboorte,
En leitse in Davids oude poorte,
Daer d' allerhoogste 't laeghste prijst.

.....

De doecken, daer dit kint in leit
Is 't purper van zijn majesteit,
Waer in de herders hem aenschouwen,
Dien Godt de zielen komt vertrouwen;
Gelijk van outs was toegezeit:

Dat Godt zyn kudde weiden zal,
En hoën voor ramp en ongeval,
En naer het afgedwaelde vraegen,
Dat schaep op zijne schouders dragen
Met vreught by 't overigh getal.

Vervolgens Revius, wiens poëzie zich door het geestelijk karakter bij die der middeleeuwen aansluit. Daarnaast gebruikt hij ook nieuwe vormen, het sonnet: onder andere in het bekende gedicht „'t En zijn de Joden niet, Heer Jesu, die U cruysten”. Uit „Harder-Liet” haal ik aan:

Alle die door afkeerlijckheyt
Wijckt van Godes heerlijckheyt
Comt hier binne²⁾
Soeckt sijn minne,³⁾
Die dees salich uyr versmaet
Treurter wel om alst is te laat.

Ook de bekende kerstliederen „Comt verwondert U hier, menschen” en „In 't stalleken van Bethlehem” stammen, gezien de spelling, uit deze bloei-eeuw, waarin nochtans de tijden zeer ernstig waren door de geloofsstrijd (Reformatie en Contra-Reformatie).

Wij slaan nu een periode van ruim honderd jaar over en belanden bij de *romantiek*, die voorafgegaan werd door allerlei buitenlandse invloeden. „Vrome” kerstliederen ontstonden, vele zonder kunstwaarde en schoonheid, slechts enkele met een werkelijke levensvatbaarheid. De gevierde volksdichter H. Tollens (1780-1856), wiens taal eenvoudig en natuurlijk was, gaf:

²⁾ Namelijk: in de stal.

³⁾ Soeckt sijn minne = zoekt de liefde van Christus.

KERSLIED (eerste en laatste couplet)

Heft aan, heft aan met luide zang!
Laat al wat leeft dien horen!
Laat dreunen door dit kerkgewelf,
Laat klinken tot den hemelzely',
Dat Jezus is geboren!

Heft aan, heft aan met zang en snaar!
Laat aarde en hemel 't hooren!
Heft aan, want Jezus Christus leeft!
De hel verbleekt, haar koning beeft,
Want Jezus is geboren!

Wat later kwam Nicolaas Beets, de dichter-dominee, met zijn „Kerstpsalm”, naar de woorden van Jes. 9:

God lof! Een Kind is ons geboren,
Een Zoon gegeven, door zijn kracht!
De heerschappij zal Hem behooren,
Zijn last is licht, zijn juk is zacht.
Zijn naam is Wonderbaar; zijn daden
Zijn wondren van genade slechts;
Hij brengt der ziel met schuld beladen
Vergeving van den God des rechts.

Wij waren geruime tijd in Noord-Nederland, nu wenden wij ons naar het zuiden, waar *Guido Gezelle* (1830-1899) de Schepper vereerde met prachtige natuurgedichten, maar ook met zuiver geestelijke poëzie. Gezelle gaf onbegrijpelijkwijls niet veel kerstpoëzie, maar wat van hem bekend is, spreekt ons zeker aan. Als voorbeeld enkele coupletten uit „Kerstdag”:

O Grootte God
geworden een klein kind,
waarom toch is 't
dat Gij mij zoo bemint!
.....

Gij heet en doet,
ik doe noch durve ... o neen,
'k en ben, o God,
'k en ben noch kind noch klein.

En, maakt Gij mij
niet dat Gij doet en zeit,
't is uit met mij ...
o God, bermhertigheid!

Na 1880 (Beweging van Tachtig) grijpen de dichters de oude volksliederen aan om te proberen aan de kerstpoëzie een algemeen verstaanbare vorm te geven. De dichter *J.H. Leopold* (1865-1925) gaf enkele simpele en — evenals het middeleeuwse genre — aantrekkelijke kerstliedjes. Het zal teveel plaats vergen een geheel vers te citeren, daarom weer enkele coupletten:

In de donkere dagen van Kersttijd
is een kind van licht gekomen,
de maan stond helder over den dijk
en ijzel hing aan de boomen.

Onder de doeken in de kribb
daar lag dat lief Jezuskindekijn
en spelearmde en van zijn hoofd
ging af een zuivere lichtschijn.
.....

De heilige driekoningen hoesten en doen
en rood zijn bei hun ooren,
een druppel hangt er aan hun neus
en hun baard is wit bevroren.

Na de eerste wereldoorlog traden er dichters op, die de waarde van het Kerstfeest meer in hun gedichten naar voren brachten. Het waren gelovigen, grote kunstenaars vaak, aan wie enige sentimentaliteit niet vreemd was. Toch las men hun verzen graag en ze worden nog graag gelezen, bijvoorbeeld *Jan H. de Groot*, die het contrast tussen God en het Kind in de kribbe op ontroerende wijze gaf in:

DE STAL

In schamel licht gedoken, was de stal
een stille plek, waar niets bewoog
dan 't kleine hoofd der moeder, dat zich boog
over een kind. Was dit Gods Zoon
van wien 't Heelal
gezongen had? Was dit de koning
die redden zou wat was verloren?
Was deze stal genoegzaam tot Zijn woning?
Was hier de Zoon van God geboren?

De wijzen bogen neder en aanbaden.
Bij hen geen vraag, geen twijfel, geen verwijt.
God zelve had hun schreden hier geleid.
Vertrouwen en geloof waren hun simpele
daden.

En schuchter kwam ik nà en zag de
kinderroogen,
Die zochten heel de twijfel van m'n hart.
Ik vond een blik van eindloos mededoogen,
Van eindeloze liefd' en eindeloze smart.

Haast nog ontroerender en zeker positiever is *Koos van Doorne*, die één van zijn kerstgedichten besluit met de woorden:

Uw licht doordringt al 's werelds wanden.
O kind, Gij Heer van al dat is,
zie, hoe verheugd mijn oogen branden:
Uw leed is mijn behoudenis.

Tenslotte komen wij terecht bij de huidige dichtersgeneratie. Verscheidene jongeren bekennen, dat het Kerstfeest onbegrijpelijk voor hen is. Zij werden beïnvloed door de oorlogsellende en zien om zich heen het leed dat nog steeds geleden wordt. Ze belijden, zoals *Frans Muller* het deed:

Ik lees en herlees wat de profeten schrijven
Van deze nacht, maar 'k kan het niet verstaan!

Muller's gedicht „Kerstnacht van de ongelovige” besluit met het couplet:

De „wijzen” zijn voorbij, veracht;
Op welk een dwaasheid heb ik liggen wachten?
Waarom ben ik ontwaakt in deze nacht,
Die eender is als alle andere nachten?

Wij moeten echter eerlijk zijn en er voor uit durven te komen, dat het ons ook dikwijls gebeurt ... „het Kerstfeest kwam maar het ging aan ons voorbij!”

Dit overzicht wil ik besluiten met enige fragmenten uit het gedicht „Maria” van *Elisabeth Eybers*, een Zuidafrikaans dichteres, geboren in 1915, voor Zuid-Afrika eigenlijk de eerste dichteres van betekenis. In dit gedicht spreekt naast de kerststemming ook de herinnering aan het Kruis; het lijden is als achtergrond genomen van de geboortegeschiedenis.

'n Engel het dit self gebring,
die vreugde-boodskap en jy het
'n lofsang tot Gods eer gesing,
Maria, nooi uit Nasaret!
.....

Die nag daar in die stal, geen een
om in jou nood by jou te staan,
het jy geweet dat hy alleen
Getsemane sou binnegaan?

Toe vorste uit die Ooste kom
om nederig hulde te betoon,
wis jy hoe die soldate hom
as koning van die volk sou kroon?

En toe hy in jou arms lê,
sy mondjie teen jou volle bors,
het jy geweet dat hy sou sê,
toe dit te laat was: Ek het dors ...!